

Dvoj pohled

Čechy mykofilské

Česi sú národ mykofilský. Pri prvom priblížení to znamená, že majú radi huby; že ich nielen radi jedia, ale aj vedia – alebo si aspoň myslia, že vedia – rozoznať v lese jedlé od jedovatých; že tie jedlé radi hľadajú a zbierajú; skrátka, že hubárenie je tu rozšírené. To je viac-menej známy fakt, ktorý potvrdzujú prechádzky v tamojších lesoch, hubárske výstavy a nakoniec aj počty otráv jedovatými hubami vo vrchole hubárskej sezóny.

Okrem tohto bezprostredného významu má však táto charakteristika aj význam druhý, ktorý už presahuje oblasť rekreácie a stravovacích návykov a mieri priamo do antropológie. Ide o to, že vzťah k hubám sa môže stať dištinktívnym príznakom, ktorý nám dovolí všetky národy, všetky kultúry rozdeliť na mykofilské a mykofóbne. Sú národy, ktoré huby a hubárenie milujú, národy mykofilské. Práve uvedení Česi, spolu s nimi Slováci, vlastne všetky slovanské národy; aby nevzniklo podozrenie, že sa na tomto základe pokúšam o oživenie tak trochu obsolétnej myšlienky slovanskej vzájomnosti, hneď k tomu pridajme Rómov (vlastne by mali byť na prvom mieste, v lese rozhodne patria k najlepším); a potom, samozrejme, národy hovoriace románskymi jazykmi (tí sú schopní hľadať huby aj pod zemou). Nuž, a nech už to nám, mykofilom znie akokoľvek nepochopiteľne, sú na tomto svete aj národy mykofóbne, charakterizované niekedy vlašným, niekedy opatrným a niekedy priam ignorantským postojom k hubám. Ich ríša za začína na území, kde sa hovorí nemecky, pokračuje do anglosaskej zóny a siaha až do severských končín. Skrátka, celé ľudstvo sa dá rozdeliť na tieto dva rôzne typy, na tieto dva tábory určené pozíciou k existencii húb. O tom, že to naozaj nie je len záležitosť stravovania, sa raz zaujímavým spôsobom presvedčil francúzsky antropológ Claude Lévi-Strauss: keď v jednom rozhovore spomenul túto myšlienku, ktorú kedysi so svojimi spolupracovníkmi vyslovil a rozpracoval, dostalo sa mu od jedného Angličana odpovedi, že údajná mykofóbia Anglosasov sa dá jednoducho vysvetliť faktom, že na britských ostrovoch huby nerastú. Viem si predstaviť, ako táto námietka francúzskeho antropológa potešila: nielen preto, že sa mohol triumfálne odvolať na veľké počty húb, ktoré tam následkom vlhkého počasia rastú, ale predovšetkým preto, lebo tak našiel ďalšie potvrdenie názoru, podľa ktorého vnímanie alebo nevnímanie niektorých vecí, javov a udalostí nikdy nie je len záležitosťou zmyslových orgánov a významne sa na ňom podieľajú kultúrne schémy myslenia a konania.

Film, ktorý so svojimi spolupracovníkmi nakrútil Karel Vachek, sa dá chápať aj ako pokus o ďalšie špecifikovanie základnej mykofilskej orientácie českého národa situovaný do jednej vrstvy súčasných umelcov, vedcov, politikov a ...teraz neviem ako nazvať skupinu, kde sa stretávajú mystici, proroci, exkomunikovaní kňazi, pesničkári, rockeri, recisti a ľudia ako Egon Bondy, a tak si pomôžem ich minulosťou a zahrniem ich pod názov

„bývalí undergroundisti“. Skrátka, pozeral som sa na tento film ako na prieskum mentálnej mykofílie a jej následkov v českej kultúre. Opodstatnenie takéhoto prístupu sa zdanlivo ponúka samo: pravidelné zábery na jednotlivé druhy húb na pozadí českých hradov a zámkov, zábery z výstavy húb, hľadanie húb a experiment so záznamom hubovej hudobnej myšlienky, huby, ktoré delia jednotlivé sekvencie, huby sadrové, huby v lese, huby na stole, huby na buste Václava Havla. Lenže mne nejde ani tak o tieto variácie na tému huby v živote českého národa, ako skôr o mentálny postoj, ktorý sa tu prezentuje a ktorý som si dovoľil nazvať mentálnou mykofíliou.

Čím sa prejavuje? Predovšetkým presvedčením, že to dôležité sa odohráva pod povrchom. Ten postoj pozná každý hubár: chodíte po lese, pozeráte sa na povrch zeme, hľadáte v tráve, v machu, pod konármi, no pritom všetkom predpokladáte, že najdôležitejšie procesy sú nášmu zraku skryté a môžeme ich iba odhadovať podľa vonkajších znakov. Treba ísť za to, čo je viditeľné, treba v myslení evokovať skryté sily a pohyby, ktoré všetko ovládajú.

Jednu verziu tohto postulátu mentálnej mykofílie nám poskytne sám režisér, keď svojich partnerov vyzýva, aby uvažovali o myšlienke, že jedného dňa vstanú všetci mŕtvi. Nedá sa povedať, že by táto myšlienka, ktorú vraj vyslovil ruský filozof Fjodorov (u predstaviteľa tohto mykofilského národa by to nemalo prekvapovať), našla u oslovených ľudí nejaký zvláštny ohlas. Hoci ju režisér na jednom mieste prezentuje ako hlavnú tému svojho filmu, reakcie na ňu sú dosť povrchné, ba až nevšímavé; vlastne len Krchovský s Divišom sú ochotní baviť sa o tejto predstave, pričom Diviš ju rozhodne odmieta. No zatiaľ čo básnik túto príležitosť využíva aspoň na to, aby zvolal, že zásvetie a jeho eschatologická sankcia neexistujú, Knížíka na úvahy tohto druhu nenaladí ani prostredie cintorína a aj tam pokračuje v komentovaní českej politickej scény. Nech nás však slabé reakcie na túto záhrobnú tému (ktorú, mimochodom, režisér od istej chvíle už prestane svojim partnerom navrhovať) nepomýlia. Ak sa niekto odmieta zaoberať návratom mŕtvych, vôbec to neznamena oslabenie jeho mentálnej mykofílie. Sú tu skrátka vďačnejšie témy pre jej rozvinutie. Knížík medzi náhrobnými kameňmi rozpráva o politických udalostiach spôsobom, ktorý presne zodpovedá princípu „hľadať vysvetlenie v temnotách pod povrchom!“ Politický proces riadia z pozadia temné sily, viditeľná politika rastie z podhubia záujmov, ktoré sa skrývajú v hlavách niektorých ľudí – v Knížíkovom podaní je týmto temným miestom predovšetkým podhubie Havlovej hlavy.

Ďalšiu, menej osobnú a viac globalistickú mykofilskú verziu politických procesov v plnom lesku, či skôr v plnej temnote predviedol Egon Bondy. Bondy nehovorí o konkrétnych politikoch, nemá záujem o posúdenie podielu toho-ktorého vládneho predstaviteľa na zásluhách alebo vine za terajšiu situáciu; v temne, kde korenia súčasné politické a sociálne procesy, hľadá – a ako správny marxista aj nachádza – sily. Akože inak, sú to temné sily, ktoré – opäť ako správny marxista – vie aj patrične pomenovať. Patrične, to v tomto prípade znamená tak, aby sa naznačil smer, kde treba predpokladať hniezdo obskúrnych intríg, a aby to pritom ostalo dosť neurčité a nestratil sa účinok tajomného pôvodu. V jeho dlhých monológoch som zachytil najmenej dve z týchto temných silových centier: globálnu finančnú oligarchiu a „tých v Bruseli“. Ich moc je práve tak temná, ako neobmedzená: rozhodujú o tom, či sa v postkomunistických krajinách výhybka prehodí na stranu afrického alebo latinsko-amerického modelu (jedno lepšie

ako druhé, ale čo chcete od temných síl kapitalizmu), či sa bieda väčšiny obyvateľstva bude udržiavať v hraniciach znesiteľnosti, či a kedy sa „nabudia vojny“. Za ten výraz „nabudia“ som Bondymu zvlášť vďačný, poukazuje totiž nielen na všemocnosť síl kapitálu, ale aj na silne mykofilskú orientáciu jeho verzie marxizmu. Priestor, aký Bondy pre svoje vízie v tomto filme dostal, ma presviedča, že práve tento typ úvah najlepšie korešpondoval s tým, čo pán režisér hľadal. Trochu menej šťastnú ruku už mal s otcom Semtexu; a, povedzme to rovno, ani s tvorcom Tamary mu to celkom nevyšlo. Ani chemik, ani vojenský konštruktér sa nedali vylákať k uvažovaniu o temných silách, ktoré manipulujú s produktmi ľudskej tvorivosti. Zlyhal aj pokus nabudiť ich k tomu predstavením vojnovnej vravy a skazy. Na opakované výzvy zamyslieť sa nad zneužívaním plodov technickej invencie reagovali rozpačito a zanechali dojem, že by sa najradšej porozprávali sami medzi sebou. K pokusu mykofilsky nabudiť poslanca Dostála poviem len toľko, že to sedenie v maskérni vydržal.

Aby som však bol spravodlivý, musím povedať, že sám režisér významne prispel k tomu, aby sme mykofilskú tendenciu k vysvetľovaniu všetkého diania pôsobením skrytých síl nechápali iba ako hľadanie sídla intríg. Aj vďaka nemu sme si uvedomili, že mykofilská mentalita umiestňuje do hĺbok nielen sily zla, ale aj plodivé schopnosti a zdroj kreatívnych syntéz. Pravdaže, pri hľadaní týchto druhých, pozitívnych síl musíme zostúpiť dosť hlboko. Nestačí preniknúť za Ja, k nevedomiu. Ešte ďalej, ešte hlbšie by sme mali ísť, až za nevedomie a Karel Vachek nás k tomu nabáda gestom, ktoré naznačuje, že ani jungovské archetypy preňho nie sú dostatočne hlboké. Ponechávam iným dôkladnejšie posúdenie myšlienky o potrebe zmiešania Čechov s Rómami, ktorú v tejto súvislosti Vachek propaguje. Podotýkam len toľko, že z hľadiska všeobecnej platformy mentálnej mykofílie proti takémuto predĺženiu prapôvodnej jednoty zrejme nebudú nijaké námietky.

Tento pozitívny a tvorivý aspekt hlbinnosti nám dovoľuje prejsť k druhej základnej charakteristike mykofilskej mentality. Je ňou tendencia, ktorá tejto mentalite dovoľuje zmocňovať sa časových dimenzií a hovoriť o zákonitostiach dejín. Ako sa ukazuje, postup pozitívnych a tvorivých síl z hĺbok na povrch spoločnosti vôbec nie je plynulý. Z času na čas sa síce pod vplyvom revolučných otrasov otvoria póry, ktorými tieto sily môžu preniknúť, aby svoje poslanstvo vyslovili aj na verejných fórach a v inštitúciách ako je univerzita, potom sa však povrch scelí, spevní a nakoniec sa znovu stane nepriestupným pancierom. História sa takto odvíja v cykloch krátkych otrasov, prerušujúcich dlhé obdobia stabilizácie a petrifikácie. Autorom filmu zrejme záležalo na tom, aby priniesli svedectvá, že v českej spoločnosti pomaly, ale isto nastupuje obdobie, keď sa póry uzatvárajú a tvorivé myslenie sa chtiac-nechtiac znovu sťahuje do hĺbok. Aj tentoraz však zároveň priniesli svedectvá o úspechoch mykofilnej paradigmy pri reflexiách českej súčasnosti.

Ostáva mi uviesť tretiu dôležitú črtu mykofilskej mentality, ktorou je jej schopnosť spájať všetko dohromady a plynulo prechádzať od jedného predmetu k druhému. Veci, ktoré na povrchu vyzerajú oddelené a jedna k druhej ľahostajné, sa podľa tohto prístupu pod zemou spájajú v jednej spoločnej, univerzálnej sieti vzťahov, vplyvov a výmen. Zdá sa, že potvrdenie tohto predpokladu prichádza tentoraz priamo od tých, čo sa hubami zaoberajú, a to nie na to, aby počúvali ich hudobné myšlienky, ale aby ich vedecky opisovali. Mikrobiológ drží v rukách vzorku podhubia, hovorí o funkcii symbiotických húb,

a uzatvára: „Les je kontinuum.“ Režisér to okamžité zovšeobecniť: „Svet je kontinuum.“ Je mykológia špeciálnym prípadom mykofílie? Našla mykofilná mentalita v živote húb, ako ho vidí vedec, potvrdenie svojich intuícií života ako takého? Ak by to niekto v tejto chvíli videl takto, chcel by som ho upozorniť, že k predstave sveta ako kontinua mikrobiológ hneď dodáva, že je to predsa len hypotéza, ktorú by bolo treba preveriť. Asi si uvedomil, že aj ten najväčší les má svoje hranice a že to, čo zistil v ňom, nemusí platiť mimo neho. Rešpektovanie takýchto rozdielov nie je silnou stránkou mykofilskej mentality a pri predstavách, ktoré vyzerajú také vábne, musia všetky rozdiely vyblednúť. Z lesa sa stáva svet a zo sveta les – ten náš, dôverne známy, i keď vo svojej hlbokkej podstate zraku neprístupný les.

Tam, v tejto zníženej pozornosti k rozdielom pramení podľa mňa dojem, ktorý tento film zanecháva: hoci sa táto galéria postáv a názorov každú chvíľu otvára a zachytáva nové prvky, predsa len tu prevláda tendencia uzavrieť sa v jednom teritóriu, ktoré bude pokladané, ak aj nie za celý svet, tak aspoň za svet český, za český učený svet. Som presvedčený, že svet tohto filmu napriek svojej rozsiahlosti nezachytáva to, čo ohlasuje jeho názov. A ak by som sa pri všetkých sympatiách k hubárom a svetu húb mal vyjadriť diferencujúcim spôsobom, povedal by som, že je to len jedna, mykofilná sekcia labyrintu českej kultúry.

Miroslav Marcelli